

ZÁKLADNÍ IDEOLOGICKÁ VÝCHODISKA NACISTICKÉHO "SOUKROMÉHO" PRÁVA JAKO VZORU PRO PRÁVO PROTEKTORÁTNÍ¹

JAROMÍR TAUCHEN

Faculty of Law, Masaryk University Brno, Czech Republic

Abstract in original language

Jedním z hlavních úkolů nacistů v právní oblasti bylo zavedení jednotného práva jak na celém území Říše, tak i na okupovaných územích. Ne jinak tomu bylo i v Protektorátu Čechy a Morava. Ve srovnání s ostatními dějinnými epochami neměl tento státní útvar sice dlouhého trvání, avšak za šest let jeho existence bylo jak soukromé, tak i veřejné právo bezesporu nacistickou ideologií výrazně ovlivněno. Účelem tohoto příspěvku je tedy v obecné rovině poukázat na základní východiska nacistické ideologie a nacistické právní teorie v oblasti „soukromého“ práva, aby si čtenář udělal představu o tom, jaké principy a zásady protektorátní právo částečně obsahovalo a jaké by byly bezesporu do protektorátního právního řádu zavedeny, pokud by v roce 1945 nedošlo k porážce nacismu.

Key words in original language

Soukromé právo; nacistické právo; nacistická ideologie; nacistická právní filosofie; Protektorát Čechy a Morava.

Abstract

One of the main tasks of the Nazis (in the field of law) was to institute a unified law both in the whole territory of the Third Reich and in the occupied territories. In the Protectorate of Bohemia and Moravia it was not otherwise. In comparison with other historical periods, this period of the Protectorate did not last long, but during the 6 years of its existence both, the private and the public law, were influenced by the Nazi ideology very much. That is why the intention of this contribution is to point out the basic data of the Nazi ideology and the Nazi legal theory in the field of the “private” law, to show the reader the principles of the protectorate law and the principles which would have concededly been instituted into the protectorate law, if the Nazis had not been defeated in 1945.

Key words

Private law; Third Reich; Nazi law; Nazi legal philosophy; unlimited interpretation; general clause.

---

¹ Tento příspěvek vznikl v rámci grantu poskytnutého Grantovou agenturou ČR GAP408/10/0363 „*Vývoj soukromého práva na území České republiky*“, jehož nositelem je Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.

1. ÚVODEM

Jak je všeobecně známo, na území Protektorátu Čechy a Morava platily dva právní řády: protektorátní (autonomní) právo recipované z období první a druhé republiky a říšské (německé) právo. Jedním z hlavních úkolů nacistů v oblasti práva po připojení Rakouska k Říši a dalších území na Východě bylo především zavedení jednotného práva jak na celém říšském území, tak i na okupovaných územích. Protože toto sjednocení práva nebylo možno provést okamžitě, probíhaly změny postupně. To se dělo dvěma způsoby: buď právní řády okupovaných zemí přímo převzaly do svých právních předpisů právní normy platné v Říši (typicky norimberské rasové předpisy), nebo se v „autonomních“ právních řádech výrazným způsobem odrazila nacistická ideologie, nacistické pojetí práva či nacistický náhled na právo. Ne jinak tomu bylo i v Protektorátu Čechy a Morava. Ve srovnání s ostatními dějinnými epochami neměl tento státní útvar sice dlouhého trvání, avšak za šest let jeho existence bylo jak soukromé, tak i veřejné právo bezesporu nacistickou ideologií výrazně ovlivněno. Účelem tohoto příspěvku je tedy v obecné rovině poukázat na základní východiska nacistické ideologie a nacistické právní teorie v oblasti „soukromého“ práva, aby si čtenář udělal představu o tom, jaké principy a zásady protektorátní právo částečně obsahovalo a jaké by byly bezesporu do protektorátního právního řádu zavedeny, pokud by v roce 1945 nedošlo k porážce nacismu. Dle mého názoru právě v nacistické ideologii lze nalézt klíč k pochopení nacistického práva.

2. PRÁVO V NACISTICKÉM POJETÍ

Na začátek tohoto pojednání se jeví jako účelné v krátkosti charakterizovat, co je vlastně právo dle nacistických představ, jak na něj nacisté nazírali a z jakých ideologických východisek vycházelo?

V této souvislosti si je nutné uvědomit, že právní věda v období národního socialismu netvořila žádný uzavřený ucelený systém myšlenek, protože ty byly často nejasné, nesrozumitelné a neurčité. Spíše by se tyto myšlenky daly nazvat frázemi, jejichž účelem bylo přetvořit německé právo v nástroj k ochraně nastoleného národně socialistického pořádku. Není tedy možné podat nějaký obecný jasně formulovaný ideologický pohled nacistických právních teoretiků a ideologů na právo, nýbrž je třeba pouze prezentovat názory vybraných osobností nacistické právní vědy a nacistické právní filosofie a v jejich často rozporných představách a tezích o účelu a povaze soukromého práva hledat společné vztyčné body. Mezi nejznámější představitele, kteří v teoretické rovině podali své představy o právu, náleží např.: Justus Wilhelm Hedemann, Heinz Hildebrant, Rudolf Bechert, Otto Koellreutter, Helmut Nicolai, Alfred Rosenberg, Hans Frank, Fritz Markull, Hermann Messerschmidt či „korunní právní Třetí říše“ Carl Schmitt. Na stránkách protektorátních právnických odborných periodik se můžeme

občas setkat s podrobnějším výkladem základních prací nebo recenzemi těchto teoretiků, pocházející především z pera odborového rady Ministerstva spravedlnosti Bohumila Nýdla.² Po skončení druhé světové války podal dodnes nepřekonaný výklad některých aspektů nacistického práva Viktor Knapp.³ Poukázat je možné na tomto místě rovněž na méně známou práci Arnošta Kolmana.⁴ Systematicky se česká právní historiografie v druhé polovině dvacátého století právu Třetí říše nevěnuje.

Dobových definic pojmu „právo“ existuje několik. V literatuře je však nejvíce citovaný výrok prominentního právníka, bavorského ministra spravedlnosti a pozdějšího ministra bez portfeje Hanse Franka:⁵

„Právo je to, co prospívá německému národu.“

Právo je tak vázáno na prospěch německého národa; je tak chápáno jako něco, co má sloužit národnímu státu, který se stal formou společenství národa a příslušnost k němu nezávisí na vůli jednotlivce, nýbrž je závislé na rase a národní příslušnosti. Liberalistický stát devatenáctého a počátku dvacátého století je tak nahrazen státem národním, který se vyznačuje podřízením zájmů jednotlivce potřebám národního společenství.

Program NSDAP z 24. února 1920 se otázce práva věnoval na několika místech⁶ a požadoval právní obnovu (*Rechtserneuerung*).⁷ Tento požadavek a snahy o jeho dosažení prostupují velmi často právníkovou dobovou literaturou třicátých let minulého století, kdy „ozdravění“ německého národa je přímo spojováno i s úplným obnovením právního řádu a právního myšlení.

---

² Např. článek *Základy nacionálně-socialistické nauky právní*. In: *Právník*, 1939, roč. 78, sešit 1, s. 1.

³ Knapp, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947; reprint - Knapp, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002.

⁴ Kolman, A. *Ideologie německého fašismu*. Praha: Vydavatelství Svoboda, 1946.

⁵ K charakteristice nejznámějších prominentních právníků Třetí říše a přehledu jejich základních prací srov. Tauchen, J. *Vývoj trestního soudnictví v Německu v letech 1933 – 1945*. Brno: The European Society for History of Law, 2010, s. 34 – 37.

⁶ K jednotlivým článkům programu NSDAP věnující se právu viz: Nicolai, H. *Die rassengesetzliche Rechtslehre. Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtsphilosophie*. 2. vydání. München: Franz Eher Verlag, 1933, s. 6.

⁷ K výkladu programu NSDAP blíže např. Feder, G. *Das Programm der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundgedanken*. 166.-169. vydání. München: Zentralverlag der NSDAP, 1935; Rosenberg, A. *Das Parteiprogramm. Wesen, Grundsätze und Ziele der NSDAP*. 25. vydání. München: Zentragverlag der NSDAP, 1943.

Jak uvádí ve své základní práci Rudolf Bechert:

„Přeměna zahrnující všechny obory práva a vyžadující jejich nové úpravy, nespočívá v úvahách účelových, ale je zásadní co do předpokladů a dosahu, neboť vychází ze zásadního duchového hodnocení, z nacionálního socialismu. Nacionální socialismus sám je jak politickým požadavkem, tak světovým názorem.... Světový názor dává míru svému mravnímu oprávnění a staví základ pro metafyzické pojetí státu a práva. Žádný okruh duševního života není takovým způsobem určen světovým názorem jako právo a jeho pěstění. Úprava a aplikace práva závisí v každém případě na mravním obsahu, který se vytěží ze zásady. Zásada pak musí být nutně opřena o smysl života.“⁸

Je třeba si položit otázku, z jakých zdrojů nacistické právo (nebo lépe vyjádřeno: právo v nacistickém pojetí) vycházelo? Co se tedy považovalo za jeho materiální prameny?⁹ Jak konstatuje Viktor Knapp, nacistická právní filosofie a právní věda hledaly prameny práva v mystických hlubinách národního společenství a touto tezí byli ovlivněni snad bez výjimky všichni nacističtí autoři.¹⁰ Materiálním pramenem práva je tedy právo vrozené, které vychází z duše národa (*Volksgeist*); z duše národa pak vyvěrá veškeré právo. Nacističtí ideologové a teoretici nám nedávají jasnou, srozumitelnou a jednotnou odpověď, týkající se mnoha ideologických aspektů práva, avšak jedno mají společné, když o sobě tvrdí, „že národněsocialistický světový názor nemůže být pochopen výlučně rozumově, neboť život se může chápat jen životem, a to znamená vůlí, mýtem, vírou. Život představuje národ, mající v krvi princip sebeuskutečnění, jehož nejvyšším ztělesněním je Vůdce“.¹¹ Jak uvádí Kolman:

„Nacisté vtloukali všem do hlavy, že jejich ideologie nepramení z rozvažování, ale z německé duše – ‚Gemüt‘, chápané citově, živelně, pudově. O ideji nacismu tvrdili, že otcem jejím je vůle, matkou příroda a porodní babičkou nouze.“¹²

---

⁸ Bechert, R. *Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtslehre*. Leipzig: W. Kohlhammer, 1941. Citováno dle: Nýdl, V. *Základy nacionálně-socialistické nauky právní*. In: *Právník*, 1939, roč. 78, sešit 1, s. 1.

⁹ K pramenům práva v období Třetí říše blíže: Tauchen, J. *Prameny práva v nacistickém Německu*. In: *Dny práva - 2009 - Days of Law Sborník příspěvků - the conference proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 2757 – 2773.

¹⁰ Knapp, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 46.

¹¹ Kolman, A. *Ideologie německého fašismu*. Praha: Vydavatelství Svoboda, 1946, s. 93.

¹² *Ibidem*, s. 64.

Účelem této teze zdůrazňující citové a pudové chápání ideologie a rovněž i práva je zároveň vysvětlit již výše zmíněnou skutečnost, proč nacistická právní věda a filosofie netvoří nějaký systematický celek, ale skládá se často z protichůdných odporujících si tvrzení.

Nacističtí autoři¹³ často při charakteristice materiálních pramenů práva utíkají do mystiky: nelogičnost svých výkladů tak zakryjí poukazem na prozřetelnost, kategorie jako je rasa, krev či půda. I vzdělaní a schopní právníci často ve svých pracích omílají nacistická dogmata. Právo je dle jejich názoru něčím, co je vrozené. Existuje zde tedy přesvědčení lidu o jeho správnosti. Právní cit (*Richtigkeitsempfinden*) je tak pramenem práva. Právo vrozené může každý odposlouchat ve svém nitru. Jedná se především o soudce, který v rámci procesu aplikace práva naslouchá svědomí národa. Nacistická právní filosofie rovněž zdůrazňuje úzkou souvislost práva a mravnosti; právní cit, jakož i právo tak splývají s mravností. Pod mravností si je možné představit dva ústřední pojmy nacistického práva, a to je věrnost (*Treue*) a čest (*Ehre*).

Vedle práva vrozeného existuje právo dané, které je projeveno ve formálních pramenech práva. Dané právo je dle nacistické ideologie určitým obrazem práva vrozeného. Právo dané má být připodobněno právu vrozenému, tedy právu danému přírodou, tj. právu, jež žije v krvi. Pokud bychom měli zhodnotit vztah vrozeného (materiálního) a daného (formálního) práva, tak musíme spolu s Knappem konstatovat, že právo dané je mystickému právu zcela podřízeno. Obecné přesvědčení o právu je tak vrcholem právního řádu.¹⁴ Jak uvádí Mandl:

„Tak národní právní přesvědčení, jsouc pravým právem, může dokonce zbavovati účinnosti platné zákony, pokud jemu odporují.“¹⁵

Jak zákonodárce, tak i soudce čerpají ze stejného pramene a jsou vázáni rasově podmíněným právním citem. Z výše uvedeného je možno vyvodit jasný závěr: to, že nacističtí autoři věnují tak velkou pozornost právu

---

¹³ K nacistickým právním teoretikům a ideologům, jejichž teorie náleží k nejpropracovanějším a nejpřehlednějším, je možné přiřadit následující autory a díla: Hildebrandt, H. *Rechtsfindung im neuen deutschen Staate*. Berlin, Leipzig: de Gruyter Verlag, 1935; Nicolai, H. *Die rassengesetzliche Rechtslehre. Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtsphilosophie*. 2. vydání. München: Franz Eher Verlag, 1933; Messerschmidt, H. *Das Reich im nationalsozialistischen Weltbild*. Leipzig: W. Kohlhammer Verlag, 1940; Bechert, R. *Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtslehre*. Leipzig: W. Kohlhammer, 1941.

¹⁴ Knapp, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 77 – 81.

¹⁵ Mandl, V. *Právní soustava německé říše*. Praha: V. Linhart, 1939, s. 10.

vrozenému, mělo jediný účel, a to podříditi stávající právní řád libovůli vládnoucích. Právo dané tak mohlo být s odkazem na duch národa kdykoliv porušeno či pozměněno.

3. KRITIKA LIBERALISTICKÉHO POJETÍ STÁTU, ŘÍMSKÉHO PRÁVA A ZÁSADA „GEMEINNUTZ VOR EIGENNUTZ“

Pokud se podíváme na to, jak nacistická právní věda a ideologie nazíraly na soukromé právo, pak musíme konstatovat, že se v této souvislosti snad ve všech dobových pracích (ať již odborného, či popularizačního charakteru) objevuje zdrcující kritika dosavadního liberalistického pojetí práva, jehož cílem bylo v soukromém právu prosazení a ochrana zájmů jednotlivce. Nacisté v tomto směru zaujali kategoricky protikladný postoj. Zájmy jednotlivce musely ustoupit zájmům tzv. národního společenství (*Volksgemeinschaft*). Národní společenství reprezentované německým národem se stává ústředním pojmem nejen nacistické rétoriky a propagandy, nýbrž se objevuje i v „serióznějších“ pracích.

Jak již bylo výše několikrát zmíněno, nacistická právní věda odmítala dosavadní liberalistické pojetí práva a známou Ulpianovu zájmovou definici rozlišení veřejného a soukromého práva. Právě v souladu s ní dle nacistů viděl liberalistický zákonodárce účel soukromého práva v ochraně egoistických zájmů jednotlivce. Toto pojetí však mělo vycházet z myšlenky, že v soukromé sféře nejsou jednotlivci k sobě vázáni žádným poutem, a že jednotlivce je středobodem veškerých soukromoprávních předpisů.¹⁶ V období liberalistického státu měla vůle jednotlivce převyšovat vůli společenství, tedy subjektivní právo mělo stát nad právem objektivním.¹⁷ Heinrich Stoll zároveň kritizuje „neněmecký a antisociální“ francouzsko-anglický charakter liberalismu, kde přesvědčení o bezohledném egoismu a čistý smysl pro obchod jsou sankcionovány právem.¹⁸ Skutečnost, že u liberalistického práva chyběl národní prvek, měla vést k odcizení jednotlivce a národního společenství (státu). S různou intenzitou směřoval tak boj nacistických právníků proti německému občanskému zákoníku – BGB (*Bürgerliches Gesetzbuch*) z roku 1896 (nabytí účinnosti 1. ledna 1900), jako produktu liberalistického pojetí práva, obzvláště pak proti jeho obecné části.

---

¹⁶ Arnold, W. *Die Eingliederung in die Gemeinschaft als Verpflichtungsgrund im künftigen Schuldrecht*. Gießen, 1937, s. 18 – 19.

¹⁷ Schröder, R. *Zur Rechtsgeschäftslehre in nationalsozialistischer Zeit*. In: Salje, P. [Hrsg.] *Recht und Unrecht im Nationalsozialismus*. Münster: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft Regensburg & Biermann, 1985, s. 11.

¹⁸ *Ibidem*, s. 12.

Dle Rudolfa Becherta:

„Konečné znění občanského zákoníku bylo jen špatně zakrytým zachováním římského práva. Římské právo pozdvihlo do znaku myšlenku jednotlivce a dostalo se tak do zřejmého rozporu s německým právem. Neboť odvozuje-li římské právo všechny zásady z jednotlivce, německé právo je vybudováno na zcela opačném základě - právo jednotlivce odvozuje z práva pospolitosti. Zatímco je římské právo pojato individualisticky, je německé právo pojato socialisticky“.¹⁹

Požadavek na odstranění římského práva z německého právního řádu obsahoval program NSDAP z 24. února 1920, jehož devatenáctý bod zněl:

„Požadujeme nahrazení římského práva, které slouží materialistickému světovému řádu, německým právem obecným“.²⁰

Nacisté však nekritizovali původní římské právo, nýbrž až právo pozdně románské, které je podle oficiálního stranického ideologa Alfreda Rosenberga:

„Pramenem nadvlády peněz, soukromých monopolů, spekulací s půdou a čerpají z něj svou sílu mezinárodní korporace“.²¹

Národní socialisté kritizovali římské právo ze dvou hledisek: rasového a jeho chybějící vazby na národní společenství.²²

Jak je všeobecně známo, v popředí nacistické ideologie stála rasová teorie; z tohoto hlediska bylo také římské právo posuzováno a označováno jako „zažidovštělé“ a cizorodé.

Právníký styl představitelů klasické římské jurisprudence Papiniana, Ulpiana a Paula byl nacisty považován za silně racionalistický, odcizený

---

¹⁹ Bechert, R. *Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtslehre*. Leipzig: W. Kohlhammer, 1941. Citováno dle: Nýdl, V. *Základy nacionálně-socialistické nauky právní*. In: *Právník*, 1939, roč. 78, sešit 1, s. 11.

²⁰ Feder, G. *Das Programm der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundgedanken*. 166.-169. vydání. München: Zentralverlag der NSDAP, 1935, s. 13.

²¹ Rosenberg, A. *Das Parteiprogramm. Wesen, Grundsätze und Ziele der NSDAP*. 25. vydání. München: Zentragerlag der NSDAP, 1943, s. 32.

²² Ke vztahu nacistů a římského práva podrobně: Tauchen, J., Obrovská, L. *Římské právo ve Třetí říši*. In *Res - věci v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právníká fakulta, 2008, s. 53 – 66.

běžnému životu a nepřátelský.²³ Jak je z výše uvedeného patrné, nacistická literatura uznávala pouze původní římské právo z raného období římských dějin, justiniánskou kodifikaci však již nikoliv. Ta byla stejně jako všechno pozdně románské právo označována jako židovská. Na vrcholu nacistické kritiky římského práva stála jeho recepce. Recepce římského práva byla označována za „národní neštěstí“ a od poloviny 19. století se tato parole stala dogmatem německé germanistiky.²⁴ Jak uvádí Koschaker:

*„Recepce představovala znásilnění nevinné Germánie brutálními Římany“.*²⁵

Nejvíce byla napadána pandektistika a její pojmotvorba. Podle Nicolaie recepce přispěla k odstranění starých německých právních institutů a vůbec ke ztrátě představy o tom, co právo vlastně znamená. Právníci používali latinu, které lidé nerozuměli, a proto se právo lidu odcizilo.²⁶

Druhé hledisko, podle kterého bylo v období Třetí říše na římské právo kriticky nahlíženo, byla vazba římského práva na národní společenství. Byla tak především napadána jeho individualistická a materialistická povaha a neexistence podřízení zájmů jednotlivce zájmům celku. To souvisí s bodem 24 programu NSDAP, dle kterého:

*„...Strana bojuje proti židovsko-materialistickému duchu v nás a mimo nás a je přesvědčena, že trvalé ozdravení našeho lidu se může díť pouze zevnitř na základě: upřednostnění zájmu celku před právem jednotlivce (Gemeinnutz vor Eigennutz)“.*²⁷

Nacistická teorie uváděla zhruba toto: v římskoprávním pojetí byl stát pouhým prostředkem k uskutečnění autokratických cílů jednotlivce, kterého chránily ústavněprávní záruky jako v ústavním státě 19. století. K uskutečnění těchto cílů náležely následující právní instituty: neomezená vůle vlastníka, právo odkazovat jmění, smluvní svoboda a právo na ochranu

---

²³ Markull, F. *Der deutsche und der römische Rechtsgedanke*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1935, s. 52.

²⁴ Koschaker, P. *Europa und das römische Recht*. 4. Vydání. München, Berlin: C. H. Beck, 1966, s. 148.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Nicolai, H. *Die rassengesetzliche Rechtslehre. Grundzüge einer nationalsozialistischen Rechtsphilosophie*. 2. vydání. München: Franz Eher Verlag, 1933, s. 10.

²⁷ Feder, G. *Das Programm der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundgedanken*. 166.-169. vydání. München: Zentralverlag der NSDAP, 1935, s. 14.

osobnosti.²⁸ Naproti tomu právo německé vycházelo ze společenství a právo jednotlivce odvozuje od tohoto společenství. V německém právu rovněž hrál velkou roli vůdce a vůdcovský princip.²⁹

4. VEŘEJNÉ BLAHO A NACISTICKÁ IDEOLOGIE

S požadavkem a zásadou „zájem celku předchází zájmu jednotlivce“ úzce souvisí rovněž pojem „veřejné blaho“, který se stal součástí nacistického výraziva. Jak již bylo výše několikrát zmíněno, po roce 1933 již není ve středu pozornosti jednatel, nýbrž společenství. Jednatel se mohl realizovat pouze v rámci společenství. Myšlenka společenství (*Gemeinschaftsgedanke*) není tak charakteristická pouze pro veřejné právo, nýbrž prostupuje všemi sférami, včetně té „soukromoprávní“.³⁰

Veřejné blaho není nacistickým pojmem, nýbrž vzniká již v 18. století překladem z anglického *common-wealth*.³¹ Klauzule ve prospěch veřejného blaha (veřejného zájmu) byly obsaženy samozřejmě již v některých právních předpisech z období monarchie a Výmarské republiky. V programu NSDAP se setkáváme v různých formách na několika místech s pojmem veřejné blaho. V bodu 10 se hovoří o „zájmech celku“ (*Interessen der Allgemeinheit*):

„Činnost jednotlivce nesmí ohrožovat zájmy celku, nýbrž se musí dít v rámci celku a ku prospěchu všech.“

V bodu 17 jsou zmíněny „národní potřeby“ (*nationale Bedürfnisse*) a „veřejně prospěšné účely“ (*gemeinnützige Zwecke*):

„Požadujeme pozemkovou reformu, přizpůsobenou našim národním potřebám, vytvoření zákona o vyvlastnění půdy pro veřejně prospěšné účely bez náhrady. Požadujeme odstranění pozemkové daně a zabránění spekulacím s půdou.“

---

²⁸ Kaser, M. *Römisches Recht als Gemeinschaftsordnung*. Tübingen: J.C.B.Mohr Verlag, 1939, s. 5.

²⁹ K vůdcovskému principu blíže: Tauchen, J. *Prosazení vůdcovského principu ve státním aparátu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, Brno: Masarykova univerzita, č. 2, 2007, s. 159 – 164.

³⁰ Leich, H. *Der Begriff des Gemeinwohls*. Würzburg: Druckerei u. Verlag wissenschaftliche Werke Konrad Triltsch, 1937, s. 1.

³¹ K výkladu tohoto pojmu blíže: Grimm, J., Grimm, W. *Deutsches Wörterbuch*. Bd. 5, Sp. 3272 – 3275. Dostupné z: <http://germazope.uni-trier.de:8080/Projekte/DWB>.

Bod 18 obsahuje odkaz na „společné zájmy“ (*Gemeininteresse*):

„Požadujeme nemilosrdný boj proti těm, kteří svou činností poškozují společné zájmy. Sprosté zločince, lichváře, šmelináře a jim podobné je třeba potrestat smrtí, a to bez ohledu na jejich vyznání a rasu.“

V bodě 23 je možné nalézt odkaz na „obecný zájem“ (*Gemeinwohl*):

„...Noviny, které by se prohřešily proti obecnému zájmu, je třeba zakázat. Požadujeme zákonný boj proti takovému uměleckému nebo literárnímu směru, který působí na život našeho lidu rozkladným vlivem, a uzavření všech institucí, které se prohřešily proti výše uvedeným požadavkům.“

Všechny tyto pojmy jsou různými formami jednoho pojmu, a to je zájmu společenství. Po uchopení moci se nejpřitažlivější heslo programu NSDAP „přednost zájmů celku před zájmy jednotlivce“ stalo vůdčí myšlenkou života v národním socialismu. Dle státního tajemníka Lammerse byla zásada „*Gemeinnutz vor Eigennutz*“ vyjádřením:

„Vyznáním víry národního socialismu, která ovládá veškerý život národa, vše obsahuje, a proto jí vedení státu postavilo do popředí. ... Tato věta označuje celý svět myšlenek národního socialismu tak pregnantně a jednoznačně, jako je vyjádřena podstata křesťanství větou: ‚Miluj bližního svého jako sám sebe‘“.³²

Na zásadu „*Gemeinnutz vor Eigennutz*“ je možné nahlížet z několika pohledů. Znamý německý právní historik Michael Stolleis v ní vidí:

- příkaz zákonodárci, aby vytvářel právní normy, které by upřednostňovaly zájem společenství,
- výkladové vodítko orgánům aplikující právo; tato zásada se uplatnila nejen v případě platného veřejného práva, nýbrž i na právo „soukromé“,
- určitý nadpozitivní charakter, který umožnil derogaci všech platných právních předpisů, které této zásadě odporují;

---

³² Lammers, H. *Die Staatsführung im Dritten Reich*. In: Deutsche Justiz, 1934, s. 1296 citováno dle: Stolleis, M. *Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht*. Berlin: J. Schweitzer Verlag, 1974, s. 78.

- umožnění nového výkladu klauzulí veřejného blaha (neurčitých právních pojmů).³³

5. EXISTENCE „SOUKROMÉHO“ PRÁVA?

S ohledem na výše uvedené si je nutné položit jednu základní otázku: existovalo vůbec v období národního socialismu soukromé právo? Dle dosavadního liberalistického pojetí bylo za soukromé právo považováno vše, co sloužilo zájmům jednotlivce; jeho individualistické pojetí se tak stalo předmětem kritiky, neboť přispělo k úpadku pospolitosti. Nacistická právní věda odmítala dělení práva na veřejné a soukromé, neboť dle ní existovalo pouze jedno právo, a to veřejné. Odvolávala se přitom na pojetí germánského práva, ve kterém obě dvě tyto sféry splývaly. Soukromé právo je tak dle nacistických představ právem společenství. Jedinci jako součásti společenství náleží subjektivní právo pouze v případě, pokud mu ho společenství poskytne. Práva jednotlivce tak jsou ohraničena prospěchem společenství. Nacističtí autoři zdůrazňují ve svých pojednáních především povinnosti, které má jedinec vůči společenství, pak až následují poskytnutá práva.³⁴ Podstatu práva tak netvoří subjektivní právo, nýbrž povinnost. Jednotlivec má jednat primárně v zájmu celku, tzn. upřednostnit zájem společenství před zájmem vlastním. Pokud by nejednal v zájmu celku, dostal by se do rozporu s právem, neboť dle nacistického přesvědčení právo a zájem (prospěch) společenství splývají. Avšak v nacistickém státě nestojí stát proti jednotlivci (nestojí proti sobě právo veřejné a soukromé), nýbrž jedinec tvoří součást společenství. Z toho plyne, že úkoly státu (společenství) jsou zároveň úkoly jednotlivce.³⁵

Rudolf Bechert místo dosavadního dělení práva na veřejné a soukromé rozlišuje mezi právem společenství jako právem soukmenovců (*Recht der Gemeinschaft als Recht der Volksgenossen*), které odpovídá právu veřejnému a právem soukmenovců jako právem společenství (*Recht der Volksgenossen als Gemeinschaftsrecht*), které odpovídá dřívějšímu soukromému právu. K právu společenství řadí Bechert ústavní, právní, hospodářské, sociální, selské, pracovní, trestní právo a právní úpravu

---

³³ Ibidem, s. 79.

³⁴ Např. Lehman, H. *Der Primat der Rechtspflicht*. In: Freisler, R., Hedemann, J.W. [Hrsg.] *Kampf für ein deutsches Volksrecht. Richard Deinhardt zum 75. Geburtstag*. Berlin: R. v. Decker's Verlag, s. 108.

³⁵ Knapp, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 179 – 182; Nýdl, B. *Základy nacionálně-socialistické nauky právní*. In: *Právník*, 1939, roč. 78, sešit 1, s. 18 – 19.

rasových věcí, dědičnosti a civilní proces. Mezi práva soukmenovců řadí občanské a obchodní právo.³⁶

V období národního socialismu tedy ztratilo význam dělení mezi veřejnou a soukromou sférou. Odmítáno bylo oddělování státu a společnosti, jak to vyjádřil Roland Freisler v roce 1939:

*„Neexistuje žádný soukromý život, který by nebyl ovlivněn životem veřejným... a také žádná oblast práva, která by upravovala jen soukromou sféru, a také žádná, která by regulovala výlučně veřejnou sféru“.*³⁷

6. DOLOŽKY (KLAUZULE) VEŘEJNÉHO BLAHA A NEURČITÉ PRÁVNÍ POJMY

Pro nacistické právní předpisy jak veřejného, tak soukromého charakteru jsou charakteristické tzv. doložky (klausule) veřejného blaha. Nejednalo se o nic jiného, než o neurčité právní pojmy, které ovládaly právní výklad v praxi. Představovaly tak prosazení ideologické zásady národního socialismu „prospěch celku před zájmem jednotlivce“. Dochází tak k často odlišné interpretaci generálních klauzulí pocházejících z období Výmarské republiky a k masivnímu vytváření nových po roce 1933. Doložky veřejného blaha se objevují jak ve veřejnoprávní, tak i v soukromoprávní oblasti. Tyto neurčité pojmy umožnily, aby byl bez zásahu „pera zákonodárce“ za pomoci právní interpretace změněn převzatý právní řád ovlivněný idejemi liberalismu. To směřovalo k zachování zdání legality, neboť nacisté chtěli vyvolat dojem, že po převzetí moci dochází ke změně práva legální cestou a ne svévolným přijímáním zákonů. Pojmy jako „dobrá víra“ či „dobré mravy“³⁸ znamenaly v nacistickém státě něco jiného než ve státě liberalistickém, a to: začlenění jednotlivce do společenství, jeho podřazení celku a zdůraznění jeho povinností vůči společenství. Vodítkem pro výklad generálních klauzulí se tak staly věty: „ty neznamenáš nic, tvůj národ znamená všechno“ či „přednost prospěchu společenství před

---

³⁶ Bechert, R. *Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtslehre*. Leipzig: W. Kohlhammer, 1941, s. 42 citováno dle: Knapp, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 181 – 182.

³⁷ Freisler, R. *Wandel des privatrechtlichen Denkens*. In: Deutsche Gemein- und Wirtschaftsrecht, 1939, s. 1 citováno dle: Stolleis, M. *Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht*. Berlin: J. Schweitzer Verlag, 1974, s. 81.

³⁸ K chápání a zneužití neurčitého pojmu „dobré mravy“ v období Třetí říše podrobně: Wanner, J. *Die Sittenwidrigkeit der Rechtsgeschäfte im totalitären Staate*. Ebelsbach am Main: Aktiv & Druck Verlag, 1996, s. 94 a násl.

prospěchem jednotlivce“. Tak dostává i maxima všech maxim „*suum cuique*“ nový smysl.³⁹

Právě pro občanské právo bylo typické, že změny v jeho obsahu byly z velké části provedeny právě za pomoci doložek veřejného blaha či jiných neurčitých právních pojmů. Mezi tyto doložky a neurčité právní pojmy náležely např.: dobré mravy, dobrá víra, námitka zlého úmyslu či podvodného jednání, nepřiměřená tvrdost, důležitý důvod, k zamezení hospodářských škod, k odvrácení nebezpečí pro veřejnost, k ochraně německého národa či k ochraně vnitřního klidu.⁴⁰

S aplikací neurčitých pojmů je samozřejmě spojena i značná míra právní nejistoty, která pramení ze samotného jejich charakteru. Před nebezpečím plynoucí z jejich užívání varoval již v roce 1933 Justus Wilhelm Hedemann ve spise „Útěk do generálních klauzulí“, kde mj. uvedl následující:

*„Všichni uzurpátoři, diktátoři a dobyvatelé ve světových dějinách požadovali spojit jejich konání s účelovými klauzulemi jako je ‚blaho státu‘, ‚bezpečnost a pořádek‘ či ‚spravedlnost‘. Bez ohledu na časové období či národ je zde právě vidět největší nebezpečí generálních klauzulí. Tam, kde nadřazená moc zavádí do právního řádu generální klauzule a nezávislí soudci je aplikují, tam se stávají tyto klauzule měřítky, a to i přes jejich značnou pružnost. Když ale stát jako nejvyšší moc využívá generální klauzule pro vlastní chování, splývá faktor pružnosti a faktor moci v jedno; v tomto případě přestávají být generální klauzule měřítkem a stávají se jednostrannou a nekontrolovaně vedenou zbraní“.*⁴¹

Interpretace doložek veřejného blaha byla prováděna v souladu s nacistickou ideologií. Poprvé to bylo normativně stanoveno v § 1 zákona o sjednocení daní (*Steueranpassungsgesetz*) z 16. října 1934 (RGBl. I., S. 925), dle kterého bylo nutno vykládat daňové zákony v souladu s národněsocialistickou ideologií (světovým názorem). Za použití analogie byla poté závaznost nacistické ideologie rozšířena na výklad veškerého platného práva. Na tomto místě je možné citovat „korunního právníka“

---

³⁹ Ebel, F., Thielmann, G. *Rechtsgeschichte. Von der Römischen Antike bis zur Neuzeit*. 3. vydání. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2003, s. 443.

⁴⁰ Stolleis, M. *Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht*. Berlin: J. Schweitzer Verlag, 1974, s. 89.

⁴¹ Hedemann, J. W. *Die Flucht in die Generalklauseln – eine Gefahr für Recht und Staat*. Tübingen, 1933, s. 51 citováno dle: Stolleis, M. *Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht*. Berlin: J. Schweitzer Verlag, 1974, s. 89.

Třetí říše Carla Schmitta, který formuloval cíl právní interpretace následovně:

„Každý výklad musí být výkladem v národněsocialistickém smyslu.“⁴²

7. LIDOVÝ ZÁKONÍK (VOLKSGESETZBUCH)

Po převzetí moci nacisté neuvažovali o tom, že by ihned nahradili dosavadní platný občanský zákoník (*BGB – Bürgerliches Gesetzbuch*) nějakou novou kodifikací; plánovány tak byly pouze výraznější zásady do rodinného a dědického práva. Poté co byly vydány manželský a testamentární zákon,⁴³ získala mezi nacistickými právními vědci stále více stoupců myšlenka, že by civilní právo nemělo být měněno jednotlivými zákony, nýbrž že by celá materie měla být upravena v jedné kodifikaci. Na ní začala postupně pracovat Akademie pro německé právo, se kterou je spojena osoba jejího zakladatele Hanse Franka.⁴⁴ Ten byl také jedním ze zastánců nové kodifikace. Poté, co byl Frank jmenován generálním guvernérem na obsazených polských územích, nahradil jeho pozici v rámci kodifikačních snah v Akademii německého práva univerzitní profesor Justus Wilhelm Hedemann. Kodifikační komise se musela vyrovnat s následujícími problémy:

- připojování stále nových území k Říši vyžadovalo co nejrychlejší sjednocení práva,
- při existenci velkého množství výborů a podvýborů, které připravovaly jednotlivé dílčí oblasti, a při utajování výsledků konaných jednání, mohlo dojít k paralelnímu zpracování jednotlivých otázek,
- ukázalo se jako nemožné, aby text nového zákoníku byl srozumitelný lidu, a zároveň byl stručný a krátký.⁴⁵

---

⁴² Schmitt, C. *Nationalsozialismus und Rechtsstaat*. In: *Juristische Wochenschrift*, 1934, s. 713 citováno dle: Rüthers, B. *Unbegrenzte Auslegung*. In: Davy, U. [Hrsg.] *Nationalsozialismus und Recht*. Wien: *Wirtschaftsverlag Dr. Anton Orac*, 1990, s. 6.

⁴³ Zákon z 6. července 1938 (RGBl. I., S. 807) a zákon z 31. července 1938 (RGBl. I., S. 973).

⁴⁴ Schröder, R. *Rechtsgeschichte*. Münster: *Alpmann und Schmidt Verlag*, 2006, s. 190.

⁴⁵ Ebel, F., Thielmann, G. *Rechtsgeschichte. Von der Römischen Antike bis zur Neuzeit*. 3. vydání. Heidelberg: *C. F. Müller Verlag*, 2003, s. 444.

Názory na to, jaké oblasti by měla nová kodifikace civilního práva obsahovat, se různily. Hans Carl Nipperdey se vyslovil v roce 1938 pro to, aby se budoucí kodifikace soukromého práva omezila jen na oblasti ovlivňující hospodářský život, a bylo tak vyloučeno rodinné a dědické právo. Naopak měl nový zákoník pojmout i právo obchodní.⁴⁶ Toto pojetí bylo odmítnuto. Od poloviny roku 1942 již bylo vzhledem k postupující válce zřetelné, že práce na projektu lidového zákoníku nebudou v brzké době dokončeny. Lidový zákoník se měl skládat z těchto částí (kniha): 1. Soukmenovec (*Volksgenosse*), 2. Rodina (*Familie*), 3. Dědictví (*Erbe*), 4. Právní styk a ručení (*Rechtsverkehr und Haftung*), 5. Vlastnictví (*Eigentumsordnung*), 6. Práce (*Arbeit*), 7. Podnik (*Unternehmen*), 8. Sdružení (*Vereinigungen*).⁴⁷

Vzhledem k tomu, že členové Akademie pro německé právo byli především univerzitní profesori, tak se práce na novém zákoníku vlekly.⁴⁸ J. W. Hedemann zveřejnil pouze návrh první knihy, ve které se nacházely základní zásady, na kterých měla být nová kodifikace založena. Mezi základní principy lidového zákoníku Velkoněmecké říše (*Volksgesetzbuch des Großdeutschen Reiches*), jak se měla tato kodifikace oficiálně nazývat, náležely následující maximy:

- Nejvyšším zákonem je blaho německého národa.
- Je třeba ochraňovat a udržet čistou německou krev, německou čest a dědičné zdraví. Tyto tvoří základ německého národního práva.
- Prvořadou povinností každého soukmenovce je nasadit své veškeré tělesné a duševní síly do služby celku a dosáhnout tak nejvyšších výkonů.
- Vlastnictví je zásadně uznáváno a požívá právní ochrany. Vlastník smí svou věc užívat v plném rozsahu na vlastní odpovědnost a v souladu s potřebami společenství.

---

⁴⁶ Kroeschell, K. *Rechtsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1992, s. 92.

⁴⁷ Hedemann, J. W. *Das Volksgesetzbuch als Fundament Großdeutschen Rechtslebens*. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde, 1942, s. 23.

⁴⁸ Salje, P. *Bürgerliches Recht und Wirtschaftsordnung im Dritten Reich*. In: Salje, P. [Hrsg.] *Recht und Unrecht im Nationalsozialismus*. Münster: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft Regensburg & Biermann, 1985, s. 53.

- Vlastnictví německé půdy jako pramen síly a krve národního společenství zakládá zvýšené povinnosti majitele nemovitosti týkající se její správy a užívání.
- Lidový zákoník se vztahuje na všechny příslušníky Velkoněmecké říše. Pro říšské příslušníky neněmecké krve neplatí ustanovení, která dle jejich účelu nejsou určena na říšské příslušníky německé krve.
- Nejvyšším cílem je blaho německého národního společenství jako pokrevního spojení rasově čistých a čestných německých mužů a žen.⁴⁹

Návrhy ostatních částí lidového zákoníku nebyly nikdy zveřejněny a zůstaly tak jen ve fázi předpříprav. Avšak dochovalo se poměrně velké množství materiálu, ze kterého je patrné další směřování celého zákoníku.⁵⁰

8. PRINCIP ZVLÁŠTNÍHO ZÁKONODÁRSTVÍ

Princip tzv. zvláštního zákonodárství (*Prinzip der Sondergesetzgebung*) nebyl jen jedním z principů, který ovládal státní aparát Třetí říše, nýbrž sloužil i k vyloučení určitých skupin občanů ze společenského, kulturního a politického života ve státě a popřel tak po desetiletí proklamovanou zásadu rovnosti.⁵¹ S tímto principem je spojen pojem „národní pospolitost“, neboť na osoby vyloučené z národního společenství se uplatnila speciální právní úprava. „Národní pospolitost“ (*Volksgemeinschaft*) a „národ“ (*Volk*) byly nejčastěji používanými pojmy v celé národně socialistické ideologii.⁵² Národní společenství bylo označováno jako základ veškeré politické moci Vůdce a jako pramen a nejvyšší hodnota státního života. Dle nacistické

---

⁴⁹ Ebel, F., Thielmann, G. *Rechtsgeschichte. Von der Römischen Antike bis zur Neuzeit*. 3. vydání. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2003, s. 444.

⁵⁰ Salje, P. *Bürgerliches Recht und Wirtschaftsordnung im Dritten Reich*. In: Salje, P. [Hrsg.] *Recht und Unrecht im Nationalsozialismus*. Münster: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft Regensburg & Biermann, 1985, s. 54.

⁵¹ Podrobně k tomuto principu Tauchen, J. *Prinzip zvláštního zákonodárství jako jeden z principů fungování státního aparátu nacistického Německa*. In: *Právní a ekonomické problémy VI*. Ostrava: Key Publishing, 2008, s. 108 – 114.

⁵² Böckenförde, E.-W. *Staatsrecht und Staatslehre im Dritten Reich*. Heidelberg: C. F. Müller, 1985, s. 111.

ideologie se národní společenství projevuje v instituci státu a právě stát nese v sobě jeho hodnoty.⁵³

K základům národně socialistické ideologie patřilo přesvědčení, že německý lid tvoří tzv. národní pospolitost, která ruší všechny sociální, náboženské a politické rozdíly mezi lidmi. Právní postavení jednotlivce bylo viděno primárně v jeho povinnostech. Právo člena národní pospolitosti spočívalo v právu na stejné povinnosti.⁵⁴

Národně socialistická propaganda popisovala s typickým zápalem národní společenství následujícím způsobem:

„Zcela mimo třídy a stavy, povolání, vyznání a všechen ostatní zmatek života bez ohledu na původ a stav, tyčí sociální jednota německých lidí, zakotvená v krvi, stmelená tisíciletým pospolitým životem, osudem spojená na život a na smrt.“⁵⁵

Ideologie národní pospolitosti zahrnovala vedle integračního prvku⁵⁶ také prvek represivní, vymezující. Příslušníci jiných ras, národů a ti, kteří byli prohlášeni za nepřítel státu a národa nepatřili k národní pospolitosti. Rasový princip a rasové myšlení tak byly transformovány do principu národní pospolitosti.

Jak již bylo výše uvedeno, princip národní pospolitosti je spojen s principem rovnosti všech, kteří náleží do národního společenství. Pro ty, kteří byli z národního společenství vyloučeni, princip rovnosti neplatí.

Princip národní nerovnosti (*völkische Ungleichheit*)⁵⁷ není právním pojmem, ale stal se pouze nástrojem pro provedení diskriminačních

---

⁵³ Majer, D. *Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1987, s. 117.

⁵⁴ Nunweiler, A. *Das Bild der deutschen Rechtsvergangenheit und seine Aktualisierung „im Dritten Reich“*. Baden – Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1996, s. 290.

⁵⁵ Projev Adolfa Hitlera ze dne 10. března 1940 ke dni Památky hrdinů; blíže k tomu: Bedürftig, F. *Třetí říše a druhá světová válka*. Přeložil Petr Dvořáček. Praha: Prostor, 2004, s. 288.

⁵⁶ Integračním prvkem byla právě rovnost a kamarádství mezi členy národního společenství, které byly propagovány hesly: „*Jednotlivec neznamená nic, jedině národ znamená všechno*“ nebo „*nádherné je kamarádství, které spojuje*“. Mezi členy národního společenství neexistovaly rozdíly ve stavu či vyznání, v bohatství či chudobě. Všichni členové jsou mezi sebou kamarádi. Blíže k tomu: Klagges, D., Stoll, F. *So ward das Reich*. Frankfurt am Main: Verlag Moritz Diesterweg, 1943, s. 195.

⁵⁷ K tomuto pojmu podrobně: Majer, D. *Nationalsozialismus im Lichte der Juristischen Zeitgeschichte*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2002, s. 14 a násl.

opatření.⁵⁸ Nebylo ho možno také vymezit pomocí formálních kritérií, protože se vymezoval sám podle politické účelnosti a libosti vykonavatelů moci. Princip národní nerovnosti byl do praxe zaveden na základě tzv. zvláštního zákonodárství.⁵⁹ Typický příklad představuje zákon o říšském občanství z 15. září 1935 (RGBl.I, S. 1146) a 13 k němu vydaných prováděcích nařízení a mnoho dalších právních opatření na poli trestního, majetkového a hospodářského práva. Zvláštní zákonodárství se však neprosadilo v plné míře ve všech právních odvětvích např. v občanském právu. V těchto oblastech byla diskriminace praktikována především pomocí výkladu práva v nacistickém duchu.⁶⁰

Princip „národní nerovnosti“ se neuplatnil pouze vůči německým státním občanům židovského původu či vyznání. Tak např. podle § 6 prvního nařízení k zákonu o ochraně německé krve ze 14. listopadu 1935 (RGBl. I, S. 1334) nemohlo dojít k uzavření manželství z důvodu udržení čistoty německé krve, pokud by se dalo předpokládat, že se z manželství narodí postižené potomstvo. Pod tento zákaz spadaly především sňatky mezi tělesně a mentálně postiženými. S postupem času se vyvinula tendence, ve které pomalu ustupoval rasově-biologický prvek do pozadí a jako předpoklad pro aplikaci zvláštního zákonodárství se prosadily politické znaky, tzn., zda je osoba vhodná pro členství v národní společenosti či nikoliv. V praxi to znamenalo, že na veškerá jednání osob, která byla buď namířena proti národnímu socialismu, nebo se neshodovala s národně socialistickou ideologií, bylo nahlíženo jako na jednání škodící národnímu společenství či jako na zločin.

Pro ilustraci si je nyní vhodné uvést několik příkladů ze soukromoprávní oblasti, ve kterých se projevil princip zvláštního zákonodárství. V oblasti občanského práva byla diskriminace osob stojících mimo národní společenství prováděna pomocí desinterpretace stávajících právních norem, především výkladem neurčitých právních pojmů jako byly dobré mravy, dobrá víra apod.⁶¹ Příkladem diskriminační právní úpravy z oblasti civilního

---

⁵⁸ Hirsch, M. a kol. *Recht, Verwaltung und Justiz im Nationalsozialismus*. 2. vydání. Baden – Baden: Nomos Verlag, 1997, s. 252.

⁵⁹ Mezi léty 1933-1936 bylo vydáno 636 protizidovských zákonů, nařízení či správně-právních ustanovení, mezi léty 1936-1939 to bylo ještě 230 právních předpisů. Během války bylo k tomuto vydáno ještě 525 jednotlivých ustanovení. Poslední pokyn byl vydán 16. února 1945 a týkal se zničení židovských spisů. Blíže k tomu: Majer, D. *Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1987, s. 175.

⁶⁰ Každý zákon vydaný po roce 1933 byl spojen s nepsanou výhradou, že: „zákon nesmí být žádnému Židovi ku prospěchu či mu nesmí poskytnout ochranu“. Blíže k tomu: Majer, D. *Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1987, s. 166.

⁶¹ Eisenhardt, U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 4. vydání. München: C. H. Beck, 2004, s. 454.

práva bylo výrazné ulehčení napadnutelnosti smluv árijským smluvním partnerem vůči Židovi z důvodu omylu či podvodného jednání.

V oblasti rodinného práva mohlo být dítě odebráno rodičům, pokud by rodiče neposkytovali z politických nebo náboženských důvodů dostatečnou záruku, že bude dítě vychováno podle zásad národního socialismu. Rovněž odmítavý postoj otce, aby se jeho dítě stalo členem Hitlerjugend, umožňovalo odebrání dítěte.⁶²

Vrcholem rasové diskriminace provedené tzv. zvláštním zákonodárstvím se stalo pracovní právo. Přestože zákony týkající se propouštění Židů ze státní služby⁶³ nebyly aplikovatelné na pracovní právní poměry v soukromém sektoru, mnoho zaměstnavatelů se ale v co nejkratší době snažilo své židovské zaměstnance propustit. Na základě směrnic vydaných k zákonu o organizaci národní práce z 21. ledna 1934 se „neáriji“ nemohli stát vedoucím závodu nebo členem Německé pracovní fronty (*DAF*).

9. ZÁVĚR

Za šest let trvání Protektorátu Čechy a Morava bylo jeho soukromé právo nacistickou ideologií bezesporu výrazně ovlivněno.

Nacistická ideologie se vyznačovala tím, že se všemi různými způsoby snažila oprostít a distancovat od liberalistického pojetí práva, které spočívalo na ochraně zájmů jednotlivce. Inspirací jí bylo staré germánské právo. Nacistická právní věda odmítala římské právo právě pro jeho individualistickou povahu. Dle nacistických představ měl být naproti tomu účelem soukromého práva prospěch pospolitosti - národního společenství (*Volksgemeinschaft*). Na jednotlivce se tedy nehledělo jako na osobu (individuum), nýbrž jako na člena národního společenství. Jelikož i soukromé právo mělo sloužit zájmu národního společenství, tak se nacistická právní teorie bránila samotné diferenciaci práva na veřejné a soukromé, jelikož veškeré právo mělo směřovat ku prospěchu celku.

S tím souviselo i otevřeně proklamované nepřátelství nacistů vůči římskému právu. Ačkoliv program strany požadoval odstranění římského práva z německého právního řádu, římské právo v období Třetí říše odstraněno

---

⁶² Majer, D. *Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems*. Stuttgart: Verlag W.Kohlhammer, 1987, s. 189.

⁶³ Např. zákon o znovuoobnovení úřednictva ze 7. dubna 1933 (RGBl. I, S. 175); k tomu blíže Tauchen, J. *Právní postavení úřednictva ve Třetí říši*. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Masarykova univerzita, vol. 15, č. 3, s. 245 – 249.

nebylo, a ani odstraněno být nemohlo, protože jeho platnost v Německu skončila v roce 1900 vydáním občanského zákoníku. Národně socialističtí ideologové a právní teoretici tak vystupovali alespoň proti „duchu římského práva“, který byl obsažen v německých soukromoprávních právních předpisech. Nikdy však v období vlády národního socialismu nedošlo k masovému odstraňování právních institutů ovlivněných římským právem. K tomu mělo dojít až okamžikem vydání připravovaného lidového zákoníku (*Volksgesetzbuch*), který měl nahradit stávající občanský zákoník - BGB.

Právní předpisy soukromého práva v nacistickém Německu nedoznaly takových změn, jako tomu bylo u práva veřejného. Důležité bylo vzbudit u národa tzv. „zdání legality“ prováděných změn. To znamenalo, že nedošlo k výrazným změnám dosavadních právních předpisů převzatých z období císařství a Výmarské republiky, avšak došlo ke změně jejich výkladu. Nacistické pojetí soukromého práva bylo implementováno a příslušné změny tak byly provedeny ve fázi interpretace a aplikace právních norem. K tomu sloužily tzv. generální klauzule a neurčité pojmy, s jejichž využitím a za pomoci tzv. „neohraničeného výkladu“ německé soudy a správní orgány měnily smysl dosavadních soukromoprávních norem a fakticky zasahovaly do obsahu smluvních ujednání a omezovaly tím smluvní volnost stran.

Sama smluvní svoboda byla některými nacistickými právními teoretiky zpochybňována, a čím více byla smlouva důležitější pro národní společenství, tím více se smluvní volnost vytrácela a nastupovaly kogentní normy. Nacistický režim nejprve postupně omezil a poté v některých případech princip smluvní volnosti v soukromém právu zcela odstranil.

Soukromé právo v období Třetí říše bylo rovněž charakteristické tím, že neposkytovalo právní ochranu některým skupinám obyvatelstva, které tak byly z celé řady právních jednání vyloučeny.

Literature:

- Arnold, W. Die Eingliederung in die Gemeinschaft als Verpflichtungsgrund im künftigen Schuldrecht. Gießen, 1937
- Bedürftig, F. Třetí říše a druhá světová válka. Přeložil Petr Dvořáček. Praha: Prostor, 2004
- Bechert, R. Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtslehre. Leipzig: W. Kohlhammer, 1941
- Böckenförde, E.-W. Staatsrecht und Staatslehre im Dritten Reich. Heidelberg: C. F. Müller, 1985

- Ebel, F., Thielmann, G. Rechtsgeschichte. Von der Römischen Antike bis zur Neuzeit. 3. vydání. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2003
- Eisenhardt, U. Deutsche Rechtsgeschichte. 4. vydání. München: C. H. Beck, 2004
- Feder, G. Das Programm der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundgedanken. 166.-169. vydání. München: Zentralverlag der NSDAP, 1935
- Freisler, R., Hedemann, J.W. [Hrsg.] Kampf für ein deutsches Volksrecht. Richard Deinhardt zum 75. Geburtstage. Berlin: R. v. Decker's Verlag
- Freisler, R. Wandel des privatrechtlichen Denkens. In: Deutsche Gemein- und Wirtschaftsrecht, 1939, s. 1
- Hedemann, J. W. Das Volksgesetzbuch als Fundament Großdeutschen Rechtslebens. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde, 1942
- Hedemann, J. W. Die Flucht in die Generalklauseln – eine Gefahr für Recht und Staat. Tübingen, 1933
- Hildebrandt, H. Rechtsfindung im neuen deutschen Staate. Berlin, Leipzig: de Gruyter Verlag, 1935
- Hirsch, M. a kol. Recht, Verwaltung und Justiz im Nationalsozialismus. 2. vydání. Baden – Baden: Nomos Verlag, 1997
- Grimm, J., Grimm, W. Deutsches Wörterbuch. Bd. 5, Sp. 3272 – 3275. Dostupné z: <http://germazope.uni-trier.de:8080/Projekte/DWB>
- Kaser, M. Römisches Recht als Gemeinschaftsordnung. Tübingen: J.C.B.Mohr Verlag, 1939
- Klagges, D., Stoll, F. So ward das Reich. Frankfurt am Main: Verlag Moritz Diesterweg, 1943
- Knapp, V. Problém nacistické právní filosofie. Praha: V. Linhart, 1947
- Kolman, A. Ideologie německého fašismu. Praha: Vydavatelství Svoboda, 1946

- Koschaker, P. Europa und das römische Recht. 4. Vydání. München, Berlin: C. H. Beck, 1966
- Kroeschell, K. Rechtsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1992
- Lammers, H. Die Staatsführung im Dritten Reich. In: Deutsche Justiz, 1934, s. 1296
- Leich, H. Der Begriff des Gemeinwohls. Würzburg: Druckerei u. Verlag wissenschaftliche Werke Konrad Triltsch, 1937
- Majer, D. Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1987
- Mandl, V. Právní soustava německé říše. Praha: V. Linhart, 1939
- Markull, F. Der deutsche und der römische Rechtsgedanke. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1935
- Messerschmidt, H. Das Reich im nationalsozialistischen Weltbild. Leipzig: W. Kohlhammer Verlag, 1940
- Nicolai, H. Die rassengesetzliche Rechtslehre. Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtsphilosophie. 2. vydání. München: Franz Eher Verlag, 1933
- Nunweiler, A. Das Bild der deutschen Rechtsvergangenheit und seine Aktualisierung „im Dritten Reich“. Baden – Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1996
- Nýdl, V. Základy nacionálně-socialistické nauky právní. In: Právník, 1939, roč. 78, sešit 1, s. 1
- Rosenberg, A. Das Parteiprogramm. Wesen, Grundsätze und Ziele der NSDAP. 25. vydání. München: Zentragverlag der NSDAP, 1943
- Salje, P. [Hrsg.] Recht und Unrecht im Nationalsozialismus. Münster: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft Regensburg & Biermann, 1985
- Schmitt, C. Nationalsozialismus und Rechtsstaat. In: Juristische Wochenschrift, 1934, s. 713

- Schröder, R. Rechtsgeschichte. Münster: Alpmann und Schmidt Verlag, 2006
- Stolleis, M. Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht. Berlin: J. Schweitzer Verlag, 1974
- Tauchen, J. Prameny práva v nacistickém Německu. In: Dny práva - 2009 - Days of Law Sborník příspěvků - the conference proceedings. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 2757 – 2773
- Tauchen, J. Právní postavení úřednictva ve Třetí říši. In: Časopis pro právní vědu a praxi, Brno: Masarykova univerzita, vol. 15, č. 3, s. 245 – 249
- Tauchen, J. Prosazení vůdcovského principu ve státním aparátu Třetí říše. Časopis pro právní vědu a praxi, Brno: Masarykova univerzita, č. 2, 2007, s. 159 – 164
- Tauchen, J., Obrovská, L. Římské právo ve Třetí říši. In Res - věci v římském právu. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2008, s. 53 – 66
- Tauchen, J. Vývoj trestního soudnictví v Německu v letech 1933 – 1945. Brno: The European Society for History of Law, 2010
- Wanner, J. Die Sittenwidrigkeit der Rechtsgeschäfte im totalitären Staate. Ebelsbach am Main: Aktiv & Druck Verlag, 1996

Contact – email

tauchen@mail.muni.cz